OP REIS IN EIGEN STAD

EEN DAGJE PORTUGAL IN ANTWERPEN

Inhoud

ANTWERPEN – PORTUGAL 1
010 Kipdorp 6-8, 'Huis van Portugael' 2
020 Twaalfmaandenstraat, Handelsbeurs 3
030 Museum Maagdenhuis 4
040 Sint-Andrieskerk – Een koninklijk geschenk vanwege een Portugese prins 5

ANTWERPEN – PORTUGAL

Zoals België op de Noordzee uitkijkt, zo kijkt Portugal uit op de Atlantische Oceaan.

En toch heeft Portugal al sinds vele eeuwen via de zee handelsrelaties met Antwerpen. In die mate zelfs dat Portugese handelaars zich in Antwerpen gevestigd hebben en dat na hen tot op vandaag Portugese zeelui vanuit Antwerpen de wereldzeeën bevaren en hun thuisbasis in Antwerpen gevestigd hebben. Met familie en al.

TOPA nodigt uit om de sporen die de Portugese handelaars hier nagelaten hebben te ontdekken.

Het TOPA-team – *tekst Rudi Mannaerts*

010 Kipdorp 6-8, ‘Huis van Portugael’

Vele Antwerpenaren herinneren zich nog hier de voormalige brandweerkazerne, maar de geschiedenis van deze locatie reikt veel verder. Hier bevond zich van 1511 tot 1795 het befaamde ‘Casa de Portugal’. Om aan die glorierijke geschiedenis van die ‘factorij’ te herinneren was er in die dagen van de brandweerkazerne een arduinen **gedenkplaat** aan de ingang opgehangen met een opschrift in de beide talen: Nederlands en Portugees.

Wetende dat het huis er niet meer was, maar met wél met die bewuste gedenkplaat in onze herinnering, kwamen we voor de ATV-reportage met stevige overtuigde tred aan om het eerder uitzonderlijke aanknopingspunt voor Portugal in beeld te nemen. Driemaal ‘helaas’, maar van een gedenkplaat is geen sprake meer. Foetsjie, weg! Het pand mag dan toebehoren aan de eigenaar …, maar behoort de geschiedenis niet aan ons allen? (voor wie die gedenkplaat overigens ook bedoeld was) De enige verwijzing ter plaatse is de oude naam, boven de deurbellen; zwart op wit uitgeprint in een lettergrootte dat net(jes) past in de naamplaatjes van de bellen.

In 1511 koopt de stad van Gillis de Schermere, Heer van Lillo, een grote patriciërswoning aan om het ter beschikking te stellen van de Portugese factor, de vertegenwoordiger van de koning, Manuel I, die er zijn intrek neemt. Op de gevel waren de wapens van Portugal gebeiteld (deze zouden zich nog moeten bevinden in de o zo immense depots van het MAS). Van meet af aan stond dit handelshuis bekend om zijn luxueuze inrichting.

Albrecht Dürer komt er graag op bezoek en hij is zeker niet de enige geweest.

Dürer wordt na zijn aankomst in 1520 vrij vlug door de 'Feitor', J. Brandaõ, ontvangen. De handelslieden van de casa paren een gewiekste zakengeest aan een diepe interesse voor kunst en literatuur. Zijn ervaringen tekent de schilder op in zijn dagboek. Geschenken worden uitgewisseld. Dürer schenkt tekeningen, koper- en houtgravures, schilderijen, een beeldhouwwerk. Hij maakt o.a. een portret van de factor en diens zwarte meid. Het beroemde werk: ‘*De heilige Hiëronymus’*, nu bewaard in het Museu Nacional de Arte Antiga in Lissabon, komt in Antwerpen tot stand. Het toont de gelaatstrekken van een 93-jarige man, met schildergenieke kop, die Dürer op straat is tegengekomen. De renaissancistische sfeer valt op: de heilige wordt een geleerde, een humanist. Dürer krijgt er Maleise papegaaien, Indische ivoren zoutvaten en koraal voor in de plaats.

Volgens een Oostenrijks ambtenaar in 1606 moeten er ooit een **neushoorn en een olifant** in levende lijve over de vloer geweest zijn. De olifant was een geschenk van de Portugese koning aan de keizer (om indruk te maken). En dát die olifant indruk gemaakt heeft: de ganse stad kwam op straat om het dier te bewonderen. Het moet voor ambiance gezorgd hebben, genre ‘Cirque du Soleil’. De paperazzi van die tijd maakten tekeningen die zo snel als mogelijk als een pamflet werden gedrukt om als eerste verkocht te worden. Beide (geschilderde) dieren sierden dan ook in 1594 de Portugese triomfboog ter ere van de Blijde Intrede van de aartshertogen.

Naijver tussen de beide consuls, Antoine Paloz en Ruys Mendes, om zich hier te vestigen zorgt in oktober 1554 voor een pittig verhaal waarbij de (geheime) verhuis van meubels en de verzegeling ervan door de tegenpartij de aanwezigheidspolitiek moeten ondersteunen. Burgemeester, ambassadeur en regentes worden te hulp gevraagd. De oplossing van het geschil is echter niet bekend.

Een consul die nog niet ter sprake is gebracht, en die hier een tijdje woonde, is de handelaar in edelgesteenten Diogo Teixeira de Sampayo, benoemd in 1622. Onmiddellijk na de onafhankelijkheid van Portugal wordt hij in 1641 belast met de aankoop van twee oorlogsschepen hier. Hij is een rivaal van de Ylan. Enkele jaren later verhuist deze ‘nieuwe christen’ naar Hamburg.

Van het oorspronkelijke pand rest enkel nog één boogpoort met twee zuilen.

020 Twaalfmaandenstraat, Handelsbeurs

In 1531 wordt hier de beurs opgericht door Domien de Waghemakere. Het gebouw brandt tot tweemaal toe af en wordt vervangen door de huidige neogotische constructie van architect J. Schadde. Het is de ontmoetingsplaats van kooplieden uit de ganse wereld. De Portugese factor geniet er een voorkeursbehandeling. Hij is de enige die gewapend de beurs mag bezoeken. De stadsmagistraat is van oordeel dat hij als vertegenwoordiger van zijn vorst een bijzondere status mag voeren. De Portugezen behoorden hier bij de voornaamste bezoekers.

Een klein voorval is minder voornaam: Luis Fernandes wordt met enkele vrienden ervan beticht hun landgenoot Luis Mendes met voorbedachten rade gedood te hebben. Zij worden levenslang uit Antwerpen verbannen.

030 Museum Maagdenhuis
Lange Gasthuisstraat 33

Alleen al voor de serie papkommen in Antwerps aardewerk zou je dit museum bezoeken. Begin 16de eeuw wordt dit soort majolicawerk n Antwerpen geïntroduceerd door Italianen uit de streek van Faenza. Guido di Savino legt in Antwerpen de basis voor deze bloeiende industrietak. Zijn talrijke zonen breiden het bedrijf uit tot een heus familiebedrijf. Zij exporteren o.m. naar Portugal. En jawel, in Portugal vindt het Antwerpse design haar toepassing niet enkel in de schilderkunst, maar ook in de decoratieve kunst. In de loop van de 16de eeuw ondergaan de Portugese pottenbakkers de invloed van Antwerpse ateliers die uitvoeren naar Portugal. De majolicategels van het paleis van Dom Teodono I, hertog van Bragança, in Vila Viçosa te Alentejo, werden waarschijnlijk vervaardigd in het atelier 'Den Salm' van Franchoys Frans. Zij stellen episodes voor uit het Bijbelboek Tobias. De vormgeving gaat terug op grafiek van Bernard Salomon en van Maarten van Heemskerck. Het rolwerk en de cartouches in Florisstijl zijn typisch voor de maniëristische Antwerpse productie.

Voor ons Portugees in Antwerpen gaat onze aandacht toch nog meer naar het geschilderde **drieluik 'De geboorte van Christus' (Otto van Veen /** Venius, begin 17de eeuw).

Manuel Rodrigues d'Evora, zoon van de 'nieuwe christen' Rodrigo da Veiga, lijfarts van koning Manuel, vestigt zich te Antwerpen als reder en bankier (+ 1584). Net vóór diens dood in 1584 koopt diens zoon Simon Rodrigues d'Evora. da Veiga († 1618) een prachtige residentie op de Meir.

Deze Portugese diamanthandelaar is zo rijk dat hij ''de kleine koning' wordt genoemd. In 1601 koopt hij het kasteel van Dessel aan, maar als overtuigd christen meent zijn fortuin ook ten dienste te moeten stellen van de behoeftige medemens. In datzelfde jaar sticht hij in zijn tuin een godshuis. Ter ere van zijn echtgenote Anna de Lopes Ximenes († 1630) worden deze liefdadigheidsinstelling en de kapel aan de heilige Anna toegewijd.

In dit **Sint-Annagodshuis** wordt onderdak verleend aan een tiental behoevende vrouwen die behoren tot de adel of de hogere burgerij die "door de wisselvalligheden van het fortuin beroofd zijn van hun faam en hun vermogen". Drie plaatsen in deze vrome stichting waren gereserveerd voor vrouwen van Portugese origine. Een dienstmeid en een priester staan ter hunner beschikking. In de kapel wordt zelfs een afsluiting aangebracht om enig standenverschil van elkaar gescheiden te houden.

Bij het godshuis hoort een kapel en bij de kapel een altaar. Voor de uitvoering van het altaarschilderij dacht Simon Rodrigues 'zoek het niet te ver' en hij wendt zich tot zijn 'buurman' Otto Van Veen (naar wie later in de 19de eeuw deze straat genoemd wordt).

Als hoofdthema op het middenpaneel kiest men ***'Jezus die geboren wordt in een arme stal'*** met als onderliggende boodschap: 'Dames, zoek het geluk niet langer in het verloren fortuin, maar in de eenvoud van het leven'.

Op de luiken staan de **portretten** van de milde schenkers Rodrigues Franciscus d'Evora en Anna Ximenez, in gezelschap van jun naamheiligen Franciscus van Assisi en Anna, de moeder van Maria. Ook twee van hun (in totaal vier) kinderen staan geportretteerd, wat een aanduiding zou kunnen zijn voor de datum van de uitvoering.

Einde 19de eeuw werd het Sint-Annagodshuiskapel afgebroken om plaats te maken voor het gebouw van het huidige grootwarenhuis. Het eigenlijke woonhuis was er ook al niet meer. Nochtans moet het een huis geweest zijn met koninklijke allure. Wanneer in 1631 de Franse koningin-moeder Maria de' Medici te Antwerpen aankomt en traditiegetrouw in het Prinsenhof van de Sint-Michielsabdij verblijft, neemt onze aartshertogin Isabella, de Infante van Spanje, haar intrek in het huis van Simon II Rodrigues, de oudste zoon van Simon I. Wanneer hij in 1663 naar Gent verhuist, doet hij het van de hand.

040 Sint-Andrieskerk – Een koninklijk geschenk vanwege een Portugese prins

Achteraan in de zuidbeuk wordt het indrukwekkend zilveren reliekschrijn van de 36-Heiligen permanent door engelen getorst. Het geheel dateert uit 1846.

De relieken zelf zijn een 'koninklijk' geschenk vanwege Don Emmanuel, de prins van Portugal; we schrijven 1633. Via erfenis hoorde een verzameling van 35 relikwieën van heiligen toe aan Antonius van Crato, (Lissabon, 1531 - Parijs, 1595). troonpretendent van Portugal. Zoals gebruikelijk was onder koninklijke hoven werden dergelijke devotiestukken als relatiegeschenken uitgewisseld en zo waren deze in het bezit gekomen van het Portugese vorstenhuis. Ofschoon niet kon bewezen worden dat hij een wettig kind is van de prins-infant Lodewijk van Portugal (1502–1557) wordt deze Antonius in 1580 in de kathedraal van Lissabon gekroond tot koning Antonius I. Hij moet echter al onmiddellijk de biezen nemen voor de machtige koning Filips II van Spanje die eveneens via zijn moeder, Isabella van Portugal, rechten op de Portugese troon pretendeert. Tenslotte wordt Don Antonio namens de Spaanse koning door de hertog van Alva verslagen. Hij weet meermaals te ontkomen en overlijdt in 1595 op 64-jarige leeftijd in Parijs.

Een jaar eerder heeft hij de relieken geschonken aan zijn oudste zoon Emmanuel. Diens broer, Dionysius van Portugal, kartuizer van de abdij van Valluena, maar die omwille van zijn mogelijke aanspraken op de troon, eveneens op de vlucht moest.

Deze prins van Portugal geeft de verzameling in 1633 aan de (voormalige) Sint-Salvatorabdij (gelegen in het huidige huizenblok van de Grote en Kleine Pieter Potstraat). Hij wil zo zijn erkentelijkheid betuigen voor de gastvrijheid die abt Butkens verleende aan zijn

In 1671 wordt er omwille van het meer deelbare getal 36 nog een reliek toegevoegd en wordt de broederschap 'van de 36-Heiligen' gesticht. Bij de afschaffing van de abdij tijdens het Frans Revolutionair Bewind in 1796 worden de kostbare relieken vermoedelijk bij particulieren in veiligheid gebracht. Na het concordaat tussen Napoleon en paus Pius VII worden de devotiestukken toevertrouwd aan de parochiale Sint-Andrieskerk, waar de gelijknamige broederschap wordt heropgericht. Die is dan ook in 1845 de opdrachtgever voor het imposante reliekschrijn dat jaarlijkse in de processie door 16 man wordt gedragen. Het zilveren schrijn (rond een houten kist) is het werk van edelsmid Jan Verschuylen. Echt 'zilver' kan je de grijs geschilderde, ondersteunende engelen niet noemen, maar ze verlenen het geheel toch een plechtstatige indruk.

In het koorgestoelte en in de zijbeuken stellen 36 **paneeltjes** elk één van de Heiligen voor. Deze werkjes van de barokschilder Theodoor Boeyermans zijn eveneens afkomstig uit de voormalige Sint-Salvatorabdij.

Of relieken van heiligen heden ten dage nog zo erg als geschenk zouden geapprecieerd worden, lijkt eerder twijfelachtig. Zelfs katholieken lopen er niet meer zó warm voor. Toch mag dit 'koninklijk' geschenk van de prins van Portugal doorgaan voor een mooie dankbare geste voor internationale gastvrijheid !

"In zijn wapenschild toont Antwerpen zijn handen boven zijn wallen. Het zijn handen bereid […] tot iedere vredevolle handdruk. Ze wuiven hoog boven de muren, want ze horen toe aan levenslustige, uitbundige mensen, die steeds voor de vreemdeling welkombereid zijn."